

מיגו במקום חזקה

הקדמה

לפני העיון במקורות ובשאלות עיין בתוס' ד"ה "מי אמרינן" (ב"ב ה ע"ב), תוך דיון בשאלות הבאות: מה הסברא לומר או לא לומר מיגו במקום חזקה? האם כל החזקות שוות? האם כל סוגי המיגו שווים? השיעור יתמקד בדברי תוס' אלו ובמקורות שהביא.

מקורות*

- א. בבא בתרא ה ע"ב – ו עמ' א, תוד"ה "מי אמרינן"; שטמ"ק על התוס' בשם גיליון; קוב"ש ס"ק לה.
- ב. קידושין סד ע"א במשנה "מי שאמר", והסוגיא בגמרא עד המשנה הבאה (להתמקד בעיקר בקטע "ברייטא דמוחזק לן באחי" וכו'); רש"י; רא"ש שם סי' יא (בעיקר בסופו "אף על פי שנאמן להוציאה מחזקת יבום"); חידושי הרמב"ן שם ד"ה "רבי סבר מה לי לשקר".
- ג. יבמות קיד ע"ב משנה, גמרא "תנא שלום... הוא פליט", ובסוף העמוד שם "איבעיא להו החזיקה היא מלחמה" – קטו עמ' א "ומרע חזקתיה", תוס' שם ד"ה "או דלמא".
- ד. יבמות קיא ע"ב משנה "יבמה שאמרה" וכו' ורש"י.
- ה. ש"ך סי' פב כללי מיגו אות י; חידושי מצפה-איתן על הסוגיא כאן; ש"ש שמעתתא ו פ"א; שערי-יושר שער ו פ"ד; קוב"ש ס"ק ל, לג; קוב"ש חלק ב סי' ג "עוד בדיני מיגו" ס"ק א-ב.

שאלות

- א. עיין תוד"ה "מי אמרינן" (מקור א) – למה ההוכחה מרמב"ח עדיפה מהוכחת ריב"ם שנדחתה כבר ע"י ר"י?
- ב. כיצד אפשר ליישב את סוגיית רמי בר חמא באופן אחר מהתוס' שטמ"ק בשם גיליון (שני תירוצים), קוב"ש ס"ק לה.

א. בשיעור זה המקורות מחולקים לפי אותיות, כיון שהסוגיות מפוזרות בכמה מקומות, ונוח יותר לראותן בהקשר לשאלה המכוונת אליהן.

- ג. למה סוגיא זו אינה דומה לאדם המוחזק שיש לו אחים ואמר יש לי בנים, הנאמן במיגו שבידו לפטרה בגט? מקור ב. (להגדרת "בידו" עיין ש"ש שמעתתא ו פ"א, שערי-יושר שער ו פ"ד, בעיקר שני הקטעים הראשונים).
- ד. למה סוגיא זו אינה דומה לבעיית הגמרא בפרק האישה שלום? מקור ג.
- ה. למה לא סברו התוס' שיש ליישב גם את הקושיא מסוגיא דפרק בית-שמאי והשאירו אותה בשאלה? איך בכל זאת ניתן לתרץ קושיא זו? שטמ"ק, מקור ה.

מהלך השיעור

אין כל החזקות שוות וגם אין כל סוגי המיגו שווים. היחס בין כחו של שטר לכחה של חזקה. היחס בין סברת שטרך בידי מאי בעי לסברת חזקה א"א פורע תו"ז. מיגו 'בידו לגרשה' עדיף ממיגו רגיל. מיגו בידו לגרשה נגד חזקת אחים שנוי במחלוקת. אישה האומרת מת בעלי במלחמה האם נאמנת במיגו – תלוי אם מיגו הוא נאמנות או כח טענה. מיגו נגד חזקת אין אדם מעמיד עצמו. מחלוקת תוס' ומפרשים אחרים אם להשוות לסוגיתנו או לאו, תלויה בשאלה אם אפשר לדמות את המיגו והחזקות בין הסוגיות.

שיעור

הקדמה

אין כל החזקות שוות, וכל חזקה מבוססת על עניין אחר. להלן כמה דוגמאות: **חזקת התנהגות** – אין אדם פורע תוך זמנו. **חזקת מצב** – מה שתחת יד אדם שלו. **חזקה אישית** – חזקת כשרות. **חזקת איסור או היתר** – אשת איש או פנויה. **חזקת הגוף** – בתולה. אין כל המיגו שווים, וכל מיגו מבוסס על סיבה אחרת: **מיגו "בידו"** – מבוסס על מה שיכול לעשות מעשה אם ירצה ולהגיע לאותה תוצאה גם עתה. למשל, האומר גרשתי את אשתי נאמן כיון שבידו לגרשה (ב"ב קלג עמ' ב).² **מיגו "מה לי לשקר"** – מבוסס על טענה טובה יותר שיכול היה לטעון, כגון עיזי דאכלו חושלי בנהרדעא, שיכול היה לטעון שקנה אותן אבל טוען שאכלו את השעורים שלו (ב"ב לו עמ' א). **הפה שאסר הפה שהתיר** – שדה זו של אביך היתה ולקחתיה ממנו (כתובות פ"ב משנה א), שיכול היה לשתוק ואיש לא היה תובע את השדה.

האם נאמר מיגו במקום חזקה כנדון דידן? לפי רש"י (ו עמ' א ד"ה "או דילמא") אפשר לומר שהסברא להעדיף מיגו היא אם מיגו בנוי על סברת "כח הטענה". לכן, גם אם דיבורו

ב. ראה להלן הערה ז, דוגמא גם למיגו שהיה בידו בעבר, למרות שעכשיו כבר לא בידו.

כעת מתערער ע"י חזקה, כיון שהוא 'מוחזק בטענה' וכאילו מחזיק בפועל את הממון – המיגו גובר.³ הסברא שלא להעדיף מיגו על חזקה – אם מיגו בנוי על נאמנות. לכן, לא יועיל לדבריו כעת, המתנגשים בחזקה הסותרת את הנאמנות ("מרעיה לדיבוריה").

א-ב. השוואת חזקה לשטר

ריב"ם (בתד"ה "מי אמרינן") הקשה על סוגייתנו מהשוואת כחו של שטר לכחה של חזקה אין אדם פורע תוך זמנו. בשטר גובה רק בשבועה שלא פרעו ובחזקה גובה בלא שבועה, כמ"ש הגמ' במפורש. כיון שכך, חזקה עדיפה על שטר למרות שהוא כשני עדים, וכמו שמיגו אינו מועיל נגד עדים לא יועיל נגד חזקה מק"ו, ומדוע לא פשטה הגמרא את בעייתה? ר"י תירץ שבאמת אין להשוותם, ועדים עדיפים מחזקה, אלא שצריך להישבע כשבא לגבות בשטר (עדים) כיון שיש לחשוש שמא פרע, שעל זה העדים שחתומים בשטר אינם מעידים. תוס' הוסיפו והקשו מדברי רמב"ח, בדין המפקיד אצל חברו בשטר שצריך להחזיר לו בעדים ואינו נאמן לטעון החזרתו למרות שיש לו מיגו שהיה טוען נאנסו, משום שסברת שטרך בידי מאי בעי חזקה יותר. כיון שכך – ק"ו שמיגו לא יועיל נגד חזקה א"א פורע תו"ז, העדיפה בדין גבית-חוב, שאינה צריכה שבועה. אלא שלכאורה אחר שדחו את ההוכחה שהביא ריב"ם בהשוואת החזקה לשטר, למה סברו שההוכחה מרמב"ח עדיפה מקושיית הריב"ם? יש לומר, שבקושיית הריב"ם יש השוואה עקרונית בין שטר לחזקה, שרצה לומר שחזקה עדיפה משטר באופן מהותי וממילא מיגו לא יועיל נגדה כמו שלא יועיל נגד עדים. על זה תירץ ר"י שבאמת שטר עדיף מחזקה שיש לו כח של עדים, אלא שיש סיבה צדדית המחייבת שבועה כשבא לתבוע על ידו, משום שלפעמים למרות שקיבל את כספו שומר הלוח את השטר עד שיקבל גם את שכר הסופר שכתב אותו, וממילא אין הוכחה משם. אבל ההוכחה מרמב"ח אינה מתייחסת להשוואה עקרונית בין שטר לחזקה, אלא לשאלה מעשית – האם מיגו יועיל או לא. כשבאים לגבות בשטר והחייב טוען פרעתי, אין התנגשות בינו לעדות שבשטר אלא עם סברת "שטרך בידי מאי בעי". אם מיגו לא הועיל נגד סברת "שטרך בידי מאי בעי" הזקוקה לשבועה כדי להוציא ממון, ודאי לא יועיל נגד סברת "אין אדם פורע תוך זמנו" המועילה להוציא בלא שבועה.

תוס' נדחקו לתרץ דסוגיא דהכא לא סוברת כרמי בר חמא, אלא שא"כ למה לא הוזכרו דבריו לפחות כאפשרות לפשוט את הבעיא שלא אומרים מיגו במקום חזקה? שטמ"ק ישב

ג. ראה שיעור 'מיגו דהעזה', ובפרק שלישי 'שטרא זיפא', 'מיגו למפרע' ועוד.

את קושיית תוס' מרמב"ח בשני אופנים. האחד – מי שיש לו שטר הוא כמוחזק וכל העומד להגבות כגבוי דמי, לכן מיגו נגד השטר נחשב מיגו להוציא שאינו מועיל. מה שאין כן בסוגייתנו שאין שטר – יש להסתפק שמא מועיל ושמא לא מועיל.⁷ השני – שטר של מפקיד טוב יותר משטר אחר שהרי המפקיד הוא המעוניין בשטר ומשלם לסופר, ולא השומר. ממילא א"א לטעון ששמרו בגלל שכר הסופר שהשומר חייב לו, ולכן טענת שטרך בידי מאי בעי חזקה ומוכיחה שהחפץ טרם הוחזר.⁸

ג. המוחזק שיש לו אחים ואמר שיש לו בנים

סוגייתנו אינה דומה למי שאמר יש לי בנים ונאמן (קידושין סד עמ' א'), שם המיגו הוא מגדרי "בידו", שחזק יותר ממיגו רגיל כיון שאין זו רק נאמנות, אלא יכול גם עתה לגרש אותה ותהיה פטורה מיבום.¹ לכן, סובר הרמב"ן שאם יאמר אין לי אחים לאחר שכבר הוחזק שיש לו אחים – אינו נאמן. הרא"ש (קידושין פרק ג סי' יא) הביא לדברי הרמב"ן מקור מסוגייתנו ומיבמות דמיגו במקום חזקה לא אמרינן,² ולא חילק בין הסוגיות. לדעתו י"ל דלעולם מיגו לא מועיל במקום חזקה גם כשיש סברת "בידו", כיון שחזקה היא "מציאות" ולא רק סברא טובה. למרות שבסוגייתנו מדובר בחזקת התנהגות (א"א פורע תו"ז) וזו עשויה להשתנות לעתים – סו"ס גם במוחזק באחים זו חזקה העשויה להשתנות, שיתכן שימותו אחיו ואשתו תיפטר מיבום. נראה שהסיבה לדעתו שמיגו במקום חזקה לא מועיל היא, כיון שחזקה היא "מציאות הלכתית": מציאות יבמה, מציאות חוב, וכדומה. עוד יש לומר, שאין קבוצת אנשים הפורעים מלוה תו"ז, אלא כולם פורעים בזמן או אחר כך, ולעתים כשמזדמן

ד. האחרונים העירו שזו דעת ב"ש לומר כל העומד וכו' אבל ב"ה חולקים. אמנם כבר תירץ שו"ת הרשב"א (המיוחסות לרמב"ן סי' ק, הובא בקוב"ש סקל"ה), שכוונת העניין היא שיש מוחזקות בשטר כשר והלה בא להרע אותו.

ה. באמת כבר התפלאו הגידו"ת שער ט"ז ח"ב סק"ז, והתומים סי' קח סק"ב על עצם קושיית התוס' מסברא זו שהיתה פשוטה בעיניהם.

ו. יש להעיר שלשון הגמ' שם "מה לי לשקר", למרות שמתבקש לכאורה להגדיר את המיגו "בידו".

ז. גדר "בידו" לדעת הרא"ש – שהוא בעל הדבר. ש"ש – באיסורים מועיל גם למפרע, אבל בממון ובערוה מטעם מיגו רגיל. מקשה דברי הרא"ש אהדדי אם צריך בידו בפועל או די בבעלות ונשאר בצ"ע. ר"ש שקאפ מחלק בין נאמנות להתיר שהיא רק כשבידו ממש, לבין נאמנות לאסור דסגי אם הוא כבעלים שיכול היה לשרוף ובכך למנוע את השימוש.

ח. כדי לתרץ מדוע השמיט הר"ף את הסוגיא בקידושין סד עמ' ב, שם מאמינים לאדם שהיה מוחזק שיש לו אחים ואמר אין לי אחים.

להם פורעים תוך הזמן^ט. אמנם יהיה נאמן לומר זה בני, כיון שאין בזה סתירה לעצם החזקה אלא לתוצאותיה לדין היבום, וכמש"ל (רא"ש שם).
 הרמב"ן כתב (מקור ג) בפירוש שאין כל המיגו שוים ואין כל החזקות שוות, ובסוגיית קידושין מדובר על מקרה שהדבר בידו, וכמש"ל. עוד כתב שמיגו רגיל אינו כ"כ טוב כיון שיתכן שמערים וסובר שטענתו עכשיו טובה יותר.

ד. האומרת מת בעלי במלחמה

אישה אינה נאמנת לומר מת בעלי במלחמה, כיון שיש חזקה שאינה אומרת ממש מה שראתה אלא אומרת מאומדן הדעת, שמן הסתם מת כיון שאנשים רבים מתו באותו מקום שהיה שם (יבמות קיד עמ' ב). במקרה שאיננו יודעים האם המקום שהאישה מספרת עליו מצוי במלחמה או בשלום – הגמ' (שם) מסתפקת האם להאמין לאישה שאמרה שבעלה מת במלחמה מיגו שהיתה אומרת שמת בזמן שלום. תוס' (שם קטו עמ' א ד"ה "או דלמא") העירו שלא כללנו סוגיא זו בשאלה אם מיגו מועיל במקום חזקה, וחילקו בין הסוגיות. בסוגית האישה שאומרת מת בעלי במלחמה – יתכן שהמיגו לא יעזור כיון שאין באמת התנגשות בין המיגו לחזקה, שהרי אין לה בעיית נאמנות אלא שהיא טועה. לכן גם אם בסוגית האומר פרעתיך בתוך זמני מיגו יועיל נגד חזקה – באומרת מת בעלי לא יועיל. כך גם להיפך – באומר פרעתי תוך זמני יתכן שמיגו לא יועיל כיון שאין זה מצוי כלל לפרוע תו"ז, אבל באומרת מת בעלי המיגו מרע את החזקה כיון שיכול באמת להיות שמת במלחמה.

אפשר לתלות את ספק הגמרא ביבמות, בשאלה אם מיגו הוא נאמנות או כח טענה.^י אם הוא נאמנות – באומרת מת בעלי לא יועיל, שהרי אין בעיית נאמנות אלא טעות. אבל אם מיגו הוא כח הטענה – יועיל גם לעניין זה, שהרי היתה ניתרת לשוק לולא אמרה שיש מלחמה בעולם.

ט. הרב גוסטמן, קונטרסי-שיעורים ב"ב ז עמ' א ד"ה "ונראה", הובא גם בספר קובץ יסודות וחקירות עמ' 231.

י. בנושא זה – מיגו כנאמנות או כח טענה – ראה גם שיעורים: מיגו במקום חזקה, מיגו לחיזוק עדים, טוען וחוזר וטוען, ועוד.

ה. יבמה הדורשת חליצה

יבמה האומרת שהיבם לא בא עליה ודורשת חליצה נאמנת תוך שלשים יום, אבל לאחר מכן אינה נאמנת כיון שיש לו חזקה שאין אדם מעמיד עצמו (מתאפק מלבוא על אישה הדרה עימו יחד) יותר משלושים יום (יבמות קיא עמ' ב). תוס' הקשו למה לא הביאו ראייה מסוגיא זו שמיגו אינו מועיל במקום חזקה? שהרי שם יש מיגו שיכולה לטעון על בעלה "אינו יכול לבוא עלי", ותהיה נאמנת גם במה שאמרה שלא בא עליה, ואעפ"כ חזקת אין אדם מעמיד עצמו עדיפה.

תוס' לא תירצו, אבל שטמ"ק (ב"ב ו עמ' א ד"ה "עוד כתוב שם וקצת נראה") תירץ שבאמת ברור לגמרא שחזקה עדיפה על מיגו, שהרי היא מוציאה ממון כדמוכח מדברי ר"ל כאן, ולעומת זאת מיגו להוציא לא אמרינן.¹ הספק בסוגיתנו הוא, האם מיגו יוכל להצטרף לחזקת ממון נגד חזקה אין אדם פורע תו"ז. אבל כשהאישה טוענת שהיבם לא בא עליה – מיגו לבדו לא יועיל נגד חזקה אין אדם מעמיד עצמו וכו'. קוב"ש (כאן סק"ל) מסביר שתוס' לא קיבלו את תירוץ השטמ"ק, כיון שלדעתם לא חזקה דא"א פורע תו"ז מוציאה את הכסף, אלא העובדה שיש חוב נגדו וטענת פרעתך היא שמתערערת ע"י חזקה זו, וממילא נשאר חייב ומשלם. קוב"ש (סקל"ג) עצמו הציג תירוץ על קושית תוס', המסתמך על העיקרון שאין לדמות את החזקות זו לזו, ואין דומה חזקה אין אדם מעמיד עצמו וכו' לחזקה א"א פורע תו"ז.² חזקה א"א מעמיד עצמו היא חזקת התנהגות המבוססת על יצר לב האדם, כך גם חזקת שלא בנה לבד כשיכול היה לחייב את חברו. משאי"כ חזקה א"א פורע תו"ז, היא רק הרגל ואינה תקיפה כמו שתי הקודמות.

מצפה-איתן (מקור ה) תי' שבסוגית יבמות יש מיגו דהעזה שהרי זו העזה לומר 'אינו יכול לבוא עליה' – לכן לא יועיל נגד חזקה, וכמ"ש תוס' לעיל ריש העמוד, אך כאן אינו צריך להעזיז כדי לטעון שפרע תו"ז. הש"ך (מקור ה) תירץ שאין החזקות דומות זו לזו (מעין דברי הקוב"ש הנ"ל). עוד תירץ שביבמה הנאמנות נובעת בעצמה מחזקה דאין אישה מעיזה

יא. גידולי-תרומה, שם, כתב מדעתו מעין דברי השטמ"ק.

יב. לדעתו יש ראייה מריש מכלתין, שם כתבו תוס' (ד"ה "לפיכך") שאינו נאמן לומר אני עשיתי את הכותל כולו, אף שיש מיגו דלקוח משום שהוא מיגו במקום חזקה – והלא הכא בעיא דלא איפשיטא היא, ואיך כתבו בפשיטות שאינו נאמן? לכן י"ל שחילקו בין חזקה ששניהם עשאוה לחזקה זו. על דבריו יש להעיר, שתוס' באמת לא נקטו בלשונם 'חזקה' אלא 'אנן סהדי' ששניהם עשאוה. ממילא אין ראייה משם, אך גוף דבריו מסתברים מאוד וכמ"ש בפנים.

פניה, ולכן לא מועילה כשיש נגדה חזקה אחרת, דמאי אולמיה האי חזקה מהאי חזקה? מה שאין כן מיגו שאינו מבוסס על חזקה יש להסתפק אם יועיל נגד חזקה.